

Toplumsal Bir İdeoloji Olarak Faşizm: Sosyo-politik Bir Analiz

Hüsamettin İnaç* - Selami Erdoğan**

1. İdeoloji Olarak Faşizm ve Faşizmi Ortaya Çıkaran Nedenler

Faşizm köken olarak Fascio sözcüğünden gelmekte ve kuvvete ve birliğe işaret etmektedir. Faşizm iktisadî kalkınmasını çok önceleri tamamlayıp olgunlaşmış batılı ülkelerde değil, İtalya gibi tarih sahnesine yakın dönemde katılan bir ülkede gerçekleşmiştir. İtalyan faşizmi bir Avrupa ülkesindeki ilk sağcı dikta sistemidir (Eco, 2001:43) ve daha sonraları ortaya çıkan benzeri hareketlere özgün bir model olmuştur (Portekiz, İspanya vb.).

Sol kültürün etkisindeki yaygın görüşe göre faşizm kapitalizm içinde ortaya çıkan bazı yapısal sorunlar yüzünden doğmuştur. Bu nedenle, bazıları onu kapitalist aşamaya geçemeyen kapitalizmin türevi olarak değerlendirmiştir (Şaylan, 1981:115). Faşist devlet siyasal bunalımlar döneminde koşulları oluşan, olağanüstü bir devlet biçimi olarak da görülmektedir (Poulantzas, 1980:9). Fa-

şizmi anlayabilmek için I. Dünya Savaşı sonrasında İtalya'nın ekonomik ve toplumsal koşullarına bakmak gerekmektedir. I. Dünya Savaşı sonunda yurtiçi ve yurtdışı koşullar İtalya için çok farklı bir ortam oluşturmuştu. 1917'de Rusya'da gerçekleşen Bolşevik ihtilâli İtalya'yı da etkiledi. Ortodoks görüşe göre, komünizmden korkan büyük sanayiciler ve çiftçiler faşizmi parasal yönden desteklediler (Guichonnet, 1998:38). Bunların yanında, savaş şartlarının getirdiği iktisadî sıkıntılar ve bunlara bağlı olarak oluşan işsizlik, durgunluk, açlık, dükkan yağmaları, fabrika işgalleri, toprak işgalleri -ki bunlar çok sıradan olaylar hâline gelmişti- varlıklı kesim için olduğu kadar orta sınıf içinde ciddi bir tehdit hâline gelmişti (Yalçın, 1977:54). Bütün bu olaylar İtalya'da tam bir kaos ortamının doğmasına yol açtı. Siyasî istikrar bir türlü sağlanamıyordu. Hükümet güçleri ile sosyalist gruplar arasında sürekli çatışmalar yaşanmaktaydı (bu çatışmalarda Nisan 1919-Eylül 1920 arasında 320 kişi öldü) ve bunların sorumlusu olarak da sendikalar ve sol gruplar görülmekteydi (Yalçın, 1977: 55). Bu sosyalist işçi hareketlerinin şiddetine karşı

* Öğr. Grv. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü.

** Arş. Grv., Dumlupınar Üniversitesi, İİBF Kamu Yönetimi Bölümü.

ilk örgütlü tepki büyük sanayicilerden ve toprak sahiplerinden gelmiş, silahlı çeteler oluşmaya başlamıştı. Böyle bir ortamda eski sosyalist Mussolini de "Faşo" denen çeteleri örgütleyen kişi olarak siyasal etkinlik kazanmaya başlamıştır (Şaylan, 1981:119). Halkın gözünde, şiddet yanlısı sol gruplarla çatışmalara giren Mussolini'nin Faşist grupları kurtarıcıydı. Bu gruplar işçi toplantılarını ve sol eğilimli siyasal örgütlerin eylemlerini zor kullanarak önlemeye çalışıyor, sol şiddete yine şiddetle cevap veriyordu.

Diğer yandan, savaş sırasında üretimlerini artıran sanayiciler yüksek kârlar elde etmişlerdi. Savaş sonrası dönemde bu kârlar düştü. Silah üreten ağır sanayi zora girdi. Ucuz hammadde bulmak artık mümkün olamıyordu, çünkü İtalya'nın diğer ileri kapitalist ülkeler gibi sömürgeleri yoktu (Almanya gibi İtalya da bu konuda geç kalmıştı). Bunun anlamı kâr ve ücretlerin düşmesi demekti, bu durum mutlaka etkisini toplumsal sahada da gösterecekti. Emekçi yığınlar daha iyi koşullarda yaşamak için örgütlenmekle yetinmeyip şiddet kullanmaya başlayınca toplumsal gerilim arttı (Şaylan, 1981:115). İşte Faşizmin başarısı böyle keskin bir sınıf mücadelesi döneminin sonucuydu, zayıf, istikrarsız şiddeti önleyemeyen bir devletin olması halk kitlelerini ona iterek faşizmin işini iyice kolaylaştırıyordu (Laqueur, 1976:129).

I. Dünya Savaşı sonrası dönemde iktidarda bulunan zayıf hükümetlerin askerî alandaki ve dış politikadaki başarısızlıkları da faşizmin ortaya çıkmasında önemli bir etmen oldu (Laqueur, 1976:137). Savaş sonrasında yapılan müzakerelerde İtalyanlar tam bir hayal kırıklığına uğradılar. İtalya uzun zamandır hak iddia ettiği Fiume ve Dalmaçya sahil bölgelerinin Yugoslavya'ya, Valona'nın Arnavutluk'a verilmesi karşısında kendisine ihanet edildiğini düşündü (Yalçın, 1997:55-56). Bu, yabancılara karşı millî bir öfkenin

doğması sonucunu getirdi; milliyetçilik duyguları harekete geçti. 1920'deki Fasci derneği toplantısında Mussolini eski sosyalist düşüncelerini terketmiş biri olarak, mülk sahibi burjuva sınıfların millî servet ve refahı artıran olumlu katkılarından söz etmekte, işçi sınıfının çıkarlarıyla millî çıkarların ahenkli biçimde ayarlanmasından dem vurmaktadır. İtalyan halkının çaresizliğini iyi kullanan Fasci kadroları hızlı bir şekilde eski muhripler, öğrenciler ve gençlerle dolmaya başladı (Yalçın, 1997:57).

Faşizmi başarıya götüren sebepler konusunda sosyalist Gramsci ve Zetkin de bize kendi çerçevelerinde bir açılım getirmektedir. Gramsci Sosyalist Partinin ideolojisinin olmamasından ve 30 yıl boyunca bir kitap bile çıkartamamasından yakınmaktadır (Macciocchi, 1997:13). Zetkin ise faşizmin başarısını proleteryanın kendi devrimini sürdürmeyi becerememesine bağlamaktadır (Poulantzas, 1980: 84).

Fasci'ler kısa zamanda büyük bir gelişme kaydettiler. 1921 yılı sonunda üye sayılarını 249.000'e yükselttiler. Kara gömlekçiler (Squadristi) denen birlikler de faşizmin askerî kanadını oluşturmaktaydı. Kara gömlekçilerin desteğinde faşistler Ağustos 1922'de genel grevi kırdıktan sonra, 27 Ekim 1922'de Roma'ya yürüdü. Devlet güçleri müdahale etmedi veya edemedi. Kral bu olaylar karşısında hükümet tarafından kendisine getirilen sıkıyönetim kararnamesini imzalamadı (böylece faşizme gizli bir destek sağlamış oldu) ve Mussolini'yi başbakanlığa atadı. 29 Kasım 1922'de millet meclisi ve senato tüm iktidarını Mussolini'ye devretti. Faşizm artık fiilen iktidardaydı. Mussolini iktidarının ilk yıllarında içte ve dışta ılımlı politikalar uyguladı. Liberal bir kişi olan Alberto De Stefani'yi Maliye Bakanı yaptı (Grand, 1990: 47). Sosyalist ve komünistler dışında her kesimden bakanlar atadı. Bu ılımlı süreç 1925'e kadar devam etti. Bu tarihten sonra partiler kapa-

tıldı ve Mussolini yasama yetkisini eline aldı. 1926 yılında faşizm kendine iktidar yolunu açan silahlı çeteleri tasfiye etti, bunun en büyük sebebi, Şaylan'a göre, bu gruptaki işsiz güçsüz kişilerin varlıklı kişileri tehdit etmesiydi. (Şaylan, 1981:120) 1927'de yeni iş yasası çıkartıldı, "ulusal yarar için" çalışma ilkesi getirildi (Sabine, 1997:355). Nihayet 1929 yılına gelindiğinde kimsenin tanımını doğru dürüst yapamadığı ve pekçok kez de felsefeden yoksun diye eleştirilen Faşizm (Sabine, 1997:354) egemenliğini iyice tesis etmişti. Daha sonraları, Umberto Eco, faşizmi, felsefesi olmayan bir diktatörlük olarak tanımlayacaktı (Eco, 2001: 42). Faşist fikirler Mussolini tarafından tutarlı doktrin hâline getirilmeye çalışıldı. Faşizm, ilkeleri açıkça belli olan bir sistem değildi. O zamana kadar, sosyal problemlere karşı iddialı politikaları da yoktu. Faşistler hükümet etmede deneyimsizdiler. Zaten iktidarı ele geçirdikten ancak 3 yıl sonra faşist kanunları getirebilmişlerdi.

Faşizm olgusu sadece yapısal nedenlere bağlı olarak değil kültürel ve psikolojik faktörlere bağlı olarak da açıklanmaya çalışılmıştır. Adorno'ya göre, faşizm ancak uygun kültürel ortam olursa ortaya çıkar. "*Bir toplumun kültüründe, otoriteye boyun eğme, batıl inançları kabul etme, tutuculuk, ırkçılık, şiddetten hoşlanma varsa bu tür kişiliğe sahip bireylerin ağır bastığı durumlarda faşizm kolayca egemen olabilmekte, toplum direnç göstermemektedir*" (Şaylan, 1981:116). Reich ise "Faşizmin Kitle Psikolojisi" adlı çalışmasında alt-yapı (ekonomi) ve üst-yapı (ideoloji) arasında mekanik bir bağ bulunmadığına işaret etmekte ve psikolojik süreçlerin insan düşünce ve davranışını etkilediğini iddia etmektedir. Burada Reich, Freud'un bulgularından hareket etmekte ve Faşizmin psikolojik boyutlu bir olgu olduğunu iddia etmektedir (Şaylan, 1981:117). Mussolini'nin kişiliğın

baktığımızda da onda eylem susuzluğu, şiddet düşkünlüğü, başarıya koşma hırsı görmekteyiz (Guichonnet, 1998:30). Bu nedenle, Reich'in görüşlerindeki doğruluk payı kuvvetlidir.

Faşizmin ne olduğu konusunda akademisyenler arasında da bir uzlaşımın var olduğu söylemek pek mümkün görünmemektedir. Bazı yazarlara göre faşizm yeniden doğan bir milletin efsanesi ya da akılcılığın ve değişimin geniş çaplı bir biçimidir. (Griffen, 1991:15) Faşizmin kendi içinde bir bütünlüğü yoktur. Daha ziyade kültürel ve sosyal bozulma sürecine bir nokta koymak gayesiyle yola çıkmıştır. (Griffen, 1998:35-36)

Faşizm bir krizler ideolojisiydi, negatif, reaksiyoner, anti bir hareketti. Bu negatif karakterinin sebebi de savaşlar arası dönemde çıkan toplumsal hareketlerdi.

1.1. Faşist Doktrin

Faşist doktrin, totaliterizm ve milliyetçiliği sentez hâline getirmiş bir doktrindir (Honderich, 1995:269). Faşizmin teorisyeni olan Gentile'ye göre Faşizm kültürü, kendi ahlâkı, üslubu bulunan ve bireyin kendini gerçekleştirmesine olanak sağlayan tek araç olan "Ahlâksal devlet"te dile geliyordu (Guichonnet, 1998:64). Nitekim, Mussolini de, 1929'da, rejimin beşinci yılının ilk toplantısında Gentile'ye paralel görüşleri seslendirmekteydi; "*Faşizm için devlet, yalnız yurttaşların kişisel güvenliği ile ilgilenen bir gece bekçisinden ibaret değildir... Ne salt maddî hedeflere yönelik ne de salt siyasal bir örgüt değildir. Faşizmin kavradığı haliyle devlet, manevi ve ahlaki bir olgudur...*" (aktaran, Aydın, 2000:61) Buradan, faşizmin içeriğinin gerek Gentile ve gerekse de Mussolini tarafından ne derece geniş yorumlandığı anlaşılmaktadır. Gentile ve Mussolini faşizmi hem inanç ve hem de öğretisi olarak gördüler. Faşist ideoloji, faşist devletin olağanüstü kanunları ve

eylemleri sayesinde kendini hissettiriyordu (Kallis, 2000: 29).

Faşist doktrine göre devlet sosyal hayatın tüm yönlerini kontrol etmelidir. Bu nedenle bir yanda bireyciliğe ve liberalizme karşı çıkarken diğer yandan da sınıf kimliğine sahip bir topluma karşı olduğu için (sınıflaşmanın millî bütünlüğü tehdit edeceğine inandığından) komünizme de karşıdır. Bu sistemde, siyasal ve kültürel otorite millî irade biçiminde tanımlanarak liderin şahsında (Duçe) toplanmıştır (Honderich, 1995:269). Lider toplum tarafından millî düşüşü durduran ve ülkesinin ileri gitmesini sağlayan dinamik bir kişi olarak algılanmaktadır.

Yeni rejim (faşist rejim) bir anlamda liberal demokrasiye yanıtı, üniter bir yapı ve işbirliğine dayalı bir sistem yaratmak istedi. “İnan, itaat et, çalış, kavga et”, ya da “Herşey devletin içindedir, hiçbir şey devletin dışında değildir” (Macridis, 1986:305) gibi sloganlar faşist öğretiyi ifade etmek ve benimsetmek için sık sık kullanıldı.

Faşist devlet sosyal, siyasal ve ahlâkî değerlerin tümünün yaratıcısıdır. Siyasal erk ise toplumda (varolan) çatışmakta olan çıkarları uzlaştırmak ve dengelemek için bir enstrümandır (Laqueur, 1976:357). Bu görüş faşizmin liberalizmin aksine topluma nüfuz etme arzusunu göstermektedir. Liberalizmin ferdin çıkarlarını üstün tutan görüşünü Faşizm şiddetle reddeder. Mussolini liberalizmi aşağılamakta, devleti yüceltmektedir. Bireyleri ve grupları ancak geçici değerler saymasına karşılık, devleti mutlak değer olarak görmektedir (Burns, 1984:219). Faşizmde herşey devletin konusu olmaktadır (Kakıncı, 1968: 171) ki onun öğretisine göre manevî hayatın eğitimcisi ve onu harekete geçiren güç de faşizmin ta kendisidir (Mussolini, 1998:11).

Faşizm insanın tüm güçleriyle etkin ve eylemli olmasını gerektirir ve insanın biçim-

lendirilebileceğine inanır (Aydın, 2000:60). Yani pasif insan değil aktif insan, ancak devletin şartlandığı ve yönlendirdiği biçimde hareket eden ve özgür olmayan bir birey tasarlar. Faşist kurumlar İtalyan yurttaşını beşikten alıp mezara kadar, tüm varlığı boyunca yön vermeyi öngörüyorlardı. 4-8 yaş arası “yavrukurttu”, kızlar 14-18 yaş arasında “küçük İtalyan kızları” örgütüne, erkek çocuklar ise 8-18 yaş arasında “Balilla”lara katılıyorlardı. Erkek çocuklar 12 yaşından başlayarak silah taşıyor, askerî eğitim görüyorlardı. Sonra “öncüler”e katılıyorlar ve büyük çoğunluğu faşist milise veya partiye üye oluyordu. Üniversite öğrencileri G.V.F. (Faşist Üniversite Toplulukları) üyesiydiler. Boş vakitlerini doldurmaya yönelik zorunlu kültür ve spor aktivitelerine katılıyorlardı (Guichonnet, 1998: 65). Faşizm barışçıl bir öğretiyi değil; sürekli bir barışın mümkün ve yararlı olduğuna inanmaz ve insan enerjisinin azamî noktaya ulaşması için (Aydın, 2000: 60) savaşı gerekli görür, pasifizm ve savaşkarşıtlığını kınar. Savaş bir ulusun büyüyen bir imparatorluk olma yolunda ilerlemesinin de aracıdır. Devlet ve insan için yaşam, görev ve kavga demektir (Burns, 1984:219). Bu gibi tehlikeli ve ürkütücü fikirlerle dolu faşist öğretiyi adeta II. Dünya Savaşı'nın habercisi gibiydi.

1.2. Faşist Taktik

Mussolini olağanüstü bir siyaset taktisyeniydi, böyle bir yeteneğe sahip oluşu ona çok avantaj sağlıyordu (Grand, 1990:42). Ancak, çok kapasiteli, bilgili ve uzak görüşlü bir kişi değildi. Başlangıçta Mussolini (benzer biçimde Hitler) herhangi bir politikayı açıkça ileri sürmekten kaçındı, amacı kimseyi ürkütmemektir. İtalyan faşistleri Marksçı ve sendikacı partilerin çekiciliğini önlemek için bazı sosyalist ilkeleri de benimsiyormuş gibi göründüler (Sabine, 1997:355). Bazı sosyalist ilkeleri ise gerçekten benimsemişlerdi.

Benimsedikleri politika genel olarak ulusal-sosyalizm olarak nitelendirilebilir. Bu sayede herkese seslenmeyi ve herkes için bir umut olmayı amaçladılar. İktidarlarını sağlamlaştırıncaya kadar bu politika sürdürüldü. Faşist hareket kendine taraftar bulma konusunda çok hazırlıklıydı, faşist önderler sadece ulusçuluğun yeterli olmayacağını çok iyi biliyorlardı. İşsizlerin ve küçük üreticilerin desteğini almak için ulusçuluk ideolojisi, anti-kapitalist bir içerikle yorumlanmaya çalışılmaktaydı. Diğer yandan da büyük sermaye ve büyük mülkiyet kötülenmekteydi. (Şaylan, 1980:119) Zaten başbakanlığa getirildiğinde Mussolini'nin ilk uygulaması da Maliye Bakanlığına liberal birini atamak olmuştu. 20'li yıllar boyunca faşist rejim gerek Monarşiyle, gerekse Kiliseyle uyumlu bir çalışma yürütmeye özen gösterdi. Kral hâlâ birleştirici bir öge olarak tutuldu. Faşist rejim Şubat 1923'te masonluk örgütlerini yasakladı, aile hayatına önem verildi, ilk dereceli okullarda katolik ilmi hali okutulmaya başlandı, nüfus artışı teşvik edildi (Grand, 1990:46). Papalıkla malî ilişkileri herkesçe bilinen Banco di Roma'nın iflastan kurtarılması için devlet yardımı sağlanarak, Vatikan'a zeytin dalı uzatıldı (Guichonnet, 1998: 41-44). Hatta Mussolini daha da ileri giderek üç oğlunu vaftiz ettirdi, aynı tarihlerde Papa XI. Pe onun "*İtalya'yı anarşiden kurtarabilecek tek kişi*" olduğunu açıklıyordu (Macciocchi, 1997: 40) Bu uygulamalar sayesinde Kilise ile sorunlar halledildi.

Faşist devletin amacı bireyi sıkı sıkıya rejime bağlamaktı. Bu amaca ulaşmak için pek çok araçtan yararlandı. Bunlardan biri dış politikada Etiyopya sorunuydu. O kadar ki, Etiyopya olayı faşizmin dönüm noktalarından biri oldu. Mussolinin burada kazandığı başarılar yanılmazlığı konusundaki şahsî inancını ve halkın bu yöndeki inancını pekiştirdi ve onu silahlı güçle herşeyi yapabilece-

ğine bir kez daha inandırdı. İç politikada muhalefetin sindirilmesine dönük uygulamalar ve eğitim yoluyla rejimin benimsetilmesi de faşist rejimin araçları arasında sayılabilir. Rejimin ilk beş yılında çok sayıda kitap ve süreli yayın propoganda amacıyla kullanıldı. Bu kitap ve süreli yayınlarda kişisel özerklik, demokrasi gibi kavramlar kötülendi, onların yerine yeni rejim, dış ilişkiler, ekonomi, korporasyonlar ve tabii ki Duçe (yol gösterici) ön plana çıkartıldı (Griffen, 1991:75). Rejim bu uygulamalarla iyice kök salmak istiyordu. Rejimin uygulamaları bunlarla sınırlı olmamaktaydı. Millet fikrinin kutsanması faşizmin bir taktiği idi, ritüel ve sembollerin rejim açısından önemi büyüktü, gerçi her parti bu yöntemlere başvurmaktaydı (cumhuriyetçiler, sosyalistler v.s) ama, hiçbirinininki faşizmininki kadar metodolojik, ayrıntılı ve sistematik değildi (Gentile, 1996: 21). Yurtseverlik ve bayrağı ön plana çıkartan semboller kullanıldı. 31 Ocak 1923'te her okula bayrak asma zorunluluğu getirildi. Her Cumartesi derslerin son günü bayrak asılıyor, öğrenciler bayrağa karşı yurtseverlik şarkıları okuyorlardı. 1931'de üniversite profesörlerine faşizme bağlılık yemini dayatıldı, 1933'ten itibaren öğretmenler faşist üniforması giyerek ders verdiler (Gentile, 1996:21).

Faşizmin başvurduğu en önemli taktiklerden biri de, şüphesiz, muhalif hareketlerin susturulmasıdır. 1923'te federasyon sekreterleri, sendika liderleri, belediye başkanları ve üyeler dâhil, 5.000 komünist tutuklandı, sol sempatzanı oldukları gerekçesiyle 3.000 demiryolu işçisinin işine son verildi, 1 Mayıs Bayramı yasaklandı (Macciocchi, 1997:40). Faşistler amaçlarına ulaşmak için silahlı yan kuruluşları olan squadroları kullandı. Ateş, squadroların yıkıcı gücünün sembolüydü. Muhalefetin sembol olmuş kişilerinin posterleri, resimleri (Lenin, Marx vs.) ve kitapları kamuya açık yerlerde bu kuvvetlerce yakıl-

maktaydı (Gentile, 1996:21). Squadroların eylemi 1924'te muhalif Matteotti'nin öldürülmesi ile doruğa ulaştı, bu olay üzerine, komünistler dışındaki 127 muhalif milletvekili olayı protesto etmek için istifa ettiler. Fakat bu beceriksizce ve işe yaramaz bir adım oldu, çünkü böylece muhalefet gücünü iyice yitirmiş oldu. Mussolini dilediğini yapmakta iyice serbest kalmıştı. Diğer yandan, 1924 yılında "basın yasası" çıkarılarak basın susturuldu. 25 kasım 1926 da çıkarılan "devleti savunma yasasıyla" idam cezası yeniden getirilip, bir dizi suç ve kusur tanımlanarak bunlarla ilgili davalara bakacak "özel mahkemeler" kuruldu (Guichonnet,1998:58). Faşizme karşı işlenen suçlar bu mahkemede yargılanıyordu. Faşistler 1927-1943 arasında kömünistleri kırıp geçirdi, bu konuda muhalefet artık konuşamayacak duruma düşürüldü, milletvekilleri tutuklandı. Gramsci de 8 kasım 1926 günü meclisten çıkarken faşistler tarafından yakalanıp zindana gönderildi (Macciocchi.1197:41). 1929 yılında anayasa değiştirilerek tek parti sistemine geçildi (Griffen, 1991:71). Totaliter sistemlerin klasik bir yöntemiyle, bazı kavramlar sık sık vurgulanarak beyinlere işlendi, "milletin düşmanları, yenileşme, fethetmek, yeniden dirilmek, ana yurt, yeni insan" gibi terimlere başvuruldu (Griffen, 1991:71).

1.3. Faşizmin Milliyetçi Kökleri

İtalyanlar I. Dünya Savaşı sonunda yapılan barış anlaşmalarında istediklerini elde edememişlerdir. Poulantzas'ın ifadesiyle, "1914-1918 savaşının galiplerinin şölenu sırasında İtalya'ya yoksul hisim muamelesi yapılmıştır (sosyalist Mussolini savaş sırasında İtalya'nın savaşa girmesini destekleyerek sol müdahaleci bir eğilimin temsilcisi olmuştur). Bu gerçek olaylardan destek alan faşistler, temelde ideolojik proleter uluslar temasını kullanabilmişlerdir". Millî gururlarının incindiğini düşünen İtalyan faşistleri İtalya'nın geçmişte,

Roma İmparatorluğu zamanında ve büyük Rönesans çağında yaptığı gibi, uygar dünyaya ışık tutmak biçiminde görkemli bir görevi olduğunu iddia ettiler (Burns, 1984:215). Bu düşünce yapısı İtalyan faşizminin dayanakları ve hedeflediği amaçlar açısından ipuçları vermektedir. 23 Mart 1919'da Mussolini'nin başkanlığında yapılan toplantıda alınan kararlara göre; İtalya'nın büyüklüğü ve kurtuluşu için ölenlere saygı duyulacak, Alp Dağlarından Adriyatik Denizine kadar İtalyan sınırlarını çizmek ve neye mal olursa olsun Fiume ve Dalmaçya'yı ilhak etmek için savaşılacaktı (Mussolini, 1998:45).

1921 yılında faşist partinin programında yer alan ifadeler İtalyan faşizminin ne derece şöven olduğunu bize göstermektedir; "Ulus, ırkın tüm maddî ve manevî değerlerinin en yüce sentezidir. İtalya Akdeniz'de Latin Uygarlığının kalesi işlevini yerine getirmeli, siyasal temsil hakkına sahip olması gereken yurtdışındaki İtalyanları kararlılıkla korumalıdır" (Ayдын, 2000:55).

Faşist düzene geçildikten sonra, rejimin ideologlarından Gentile'nin fikir babalığını yaptığı öğretim reformu (1923) gerçekleştirildi ve Yunan-Roma düşüncelerine dayalı, teknolojiyi küçümseyen idealist bir öğretim sistemi getirildi (Guichonnet, 1998:64). 1925 yılında Mussolini şöyle diyordu; "Beş yıl içinde, Roma dünyanın her yanından gelmiş insanlara harika görünecek, Augustinius İmparatorluğu dönemindeki gibi geniş, düzenli ve azametli olacak" (Guichonnet, 1998:64). Yani, Mussolini, bir anlamda, yeniden büyük bir Roma İmparatorluğu yaratacağını vaad etmekteydi, bunu da emperyalist bir mantıkla gerçekleştirebilirdi.

Eskiden bir sosyalist ve "anti-emperyalist" olan Mussolini'ye göre, artık emperyalizm canlı oluşun ortaya konması demektir. Yaşamın özünde de kavga ve fetih vardı (Burns,

1984:219). Bunun bir gereği olarak da Etiyopya fethedildi. Eski imparatorluk dönemindeki güzel ve refah dolu günlerin tekrar geleceği (eski Roma Rönesans) müjdesini veren rejim doğal olarak savaşı ve militarizmi yüceltecekti.

2. Faşizmde Toplumsal Sınıflar

Faşizm, milleti, sınıflardan kurulu ve sınıf çıkarlarının durmaksızın çatıştığı bir varlık biçiminde algıladığı Marksizme cephe almaktadır. Faşizme göre, *“işçi ve işveren topluluğu, millî çıkarları yükseltmek için vazgeçilmez unsurlar olarak görülmektedir”* (Mussolini, 1998: 139) Mussolini'nin ifadesiyle, *“işçi ve işveren birbirine düşman iki topluluk olamaz, onların çıkarları özel çıkarlar değildir. Bunlar milletin yüksek çabalarını karakterize eden üretimin genel çıkarlarıdır”* (Mussolini, 1998:138). Faşizm sınıflar arasında bir ayırım yapmadığı iddiasındaydı.

Faşizm, her ne kadar kendisinin bir sınıf temeline dayanmadığını iddia etse de onun orta sınıflar içinde çok fazla destekçiye sahip olduğu yadsınamaz. Savaş döneminde hem ekonomik hem de sosyal baskılarla yüzyüze kalan öğrenciler, meslek sahipleri, küçük işadamları, toprak sahipleri arasında önemli bir tabana sahipti (Grand, 1990:48). Bu gerçeğin yanında, Bolşevizm korkusu ile büyük sanayicilerin ve ordunun da faşizme sempati duymasını unutmamak gerekir. Subayların büyük bölümü zaten küçük burjuvalar arasından gelmekteydi. İktidara geldikten sonra Mussolini, Vatikan'ı, Orduyu, Kral hanedanını kolladı, ortasınıfların güvenini kazanmaya çalıştı, liberalleri kendi saflarına katılmaya teşvik etti (Yalçın, 1977:59). Mümkün olduğunca az muhalif istedi, ancak, komünist ve sol gruplardan bu hoşgörüyü hep esirgedi. Onları ana rakibi olarak görüyor ve kolektivizmin bu diğer totaliter kanadını

sindirmek için her türlü taktiğe başvuruyordu.

Faşizmin halk desteği konusunda Marksist yazar Poulantzas'a da başvurabiliriz. Ona göre, faşizm, kapitalist devletin öteki olgandıışı rejimlerine (askerî diktatörlükler, Bonapartizmler vb.) oranla bazı ayırdedici özelliklere sahipler. Gerçekten de, *“faşizm kitlelerin seferber edilmesi için özgül devlet aygıtları (partiler, sendikalar vb.) yaratmayı başarmıştır...”* (Macciocchi, 1997:69). Bunun anlamı ise, halk kitleleri içinde belli bir tabana sahip olduğu gerçeğidir. Buna rağmen faşizm esas temelini kent burjuvazisinde ve toprak mülkiyetinin dönüştürülmesi ile ortaya çıkmış olan yeni tarım burjuvazisinde bulmaktaydı (Macciocchi, 1997:42). Yine bir Marksist olan Gramsci'ye göre ise, faşizmin asıl başarısı *“kitleleri kendi çıkarlarına aykırı bir biçimde kendisine katılmaya sürükleyen bir değerler dizisini, bir dünya görüşünü temsil etmesinde”* (Macciocchi, 1979:18) yatmaktadır.

2.1. Yönetici Sınıfının Durumu

Mussolini iktidara geldiğinde, önceleri genelde içte ve dışta ılımlı bir profil çizdi, “havuç ve sopa” siyaseti uyguladı (Guichonnet, 1998:43) denebilir. Senato önce sertlikle uyarıldı, sonra durumun normalleştirileceği vurgulandı. Meclis'e karşı da benzer taktikler uygulandı (Guichonnet, 1998:43). İlk yıllarında Mussolini kurumlarla pek oynamadı, ta 1926'ya kadar, bu böyle kaldı. Bu tarihte eski liberal anayasa kökünden değiştirildi. Mussolini'nin kabinesi olan “Büyük Konsey”, Mussolini'ye, Faşist Parti de Büyük Konsey'e bağlanarak, faşist diktatörlüğün hukukî kılıfı da hazırlandı (Yalçın, 1977:62). Yine, yeni anayasaya göre, Mussolini'nin onayı olmadan hiçbir yasa tasarısı meclise sunulamıyordu. Dahası, Duçe (yanılmaz lider-yolgösterici) denetime tâbi maksiızın yasa gücünde kararname çıkarabilecekti (Gu-

ichonnet, 1998:57). Rejim yasallık görüntüsü altında bir diktatörlüğe dönüşmüştü. Tüm bunların yanında Kral sembolik olarak başbakanı (Mussolini'ye) azletme yetkisine sahipti. Faşist Büyük Konsey korporatist kuruluşlarca seçilen adayları tek liste hâline getirerek parlamentoyu oluşturuyordu. Ulusal Korporasyonlar Konfederasyonları 800, öbür çeşitli kamu kuruluşları 200 aday öneriyor, Büyük Faşist Konsey, bu 1000 aday arasından seçtiği 400 kişiyle ulusal listeyi oluşturuyordu. Bunu halk göstermelik bir biçimde onaylıyordu. Faşist Büyük Konsey, uzun süre, körü körüne Mussolini'ye onay veren bir makam olmaktan öteye gidemese de, 1943'te Mussolini'yi deviren de o olacaktı (Guichonnet, 1998:58). Ancak, meclisin işlevi bir süs olmaktan ibaretti (Poulantzas, 1980:367). Tüm bunların yanında, belediyelerin özgürlükleri despotik rejimin memurları olan valiler yararına azaltıldı. Seçimle işbaşına gelmiş belediye başkanlarının yerini iktidar tarafından atanan görevliler aldı (Guichonnet, 1998:57). Rejim böylece sadece merkezi değil, taşrayı da kendi despotik yönetimine uygun bir hâle getirmişti.

2.2. Faşizmde İşçi Sınıfının Durumu

İşçi sınıfından ve sosyalizmden söz etmeksizin faşizmden söz edilemez (Poulantzas, 1980:8). Pek çok düşünürü göre, işçilerin ve temsil edildikleri kuruluşların -ki çoğu katı sosyalist örgütlenmelerdi- görevlerini tam olarak yerine getirememesinden dolayı faşizm başarıya ulaşabilme imkânına kavuşmuştur. Gerek Gramsci gerekse de Poulantzas'ın ortak düşüncesine göre sosyalist hareketin en büyük yanlışı, eski muhariplere karşı yürüttüğü siyaset olmuştur. Sosyalist Parti onlarla uzlaşmak yerine onları kendine düşman etmek için elinden geleni yapmıştır. Yine Sosyalist Partinin güttüğü yanlış siyaset yüzünden Kuzey'in işçileri Güneydeki köylüleri haydut gibi algılamakta, aşagılamakta-

dır. Bu yüzden onları da kendilerine düşman etmişlerdir. İşçilerin ve önderlerinin toplandığı organizasyonların haydut gibi algılanmasının önemli bir sebebi de, çekinmeksizin başvurdukları şiddettir. (Macciocchi, 1997: 24) Bunlara paralel biçimde, Ekim 1922'deki Roma yürüyüşünden bir yıl sonra, Gramsci, Della Gioventu'ya yazdığı mektupta, işçileri temsil ettiğini iddia eden komünist partinin ideolojisinin olmamasından, kitlelerle bağlantı kuramamasından ve militanlarının bilincini ruhsal ve ahlâkî inançlarla besleyememesinden yakınmaktadır. Bunun sonucu olarak da bazı işçilerin faşist olmasını çok doğal karşılamaktadır (Macciocchi, 1997:13-14). Zetkin de, Gramsci ile paralel düşüncelere sahiptir. Ona göre faşizm, askerî yünden başarı sağlamadan önce, işçi sınıfına karşı ideolojik ve siyasî zafere ulaşmıştır (Poulantzas, 1980:85).

Herşeye rağmen işçi sınıfı diğer halk sınıflarına oranla faşizme en az bulaşan kitle olmuştur. İşçiler faşist aygıtlarda çok eksik temsil edilmişlerdir. 1922 yılında Ulusal Korporasyonlar Konfederasyonu (faşist sendikalar) 700.000 üyeye sahiptir -üyelerin çoğu zorla kaydedilen işçilerdi- (Poulantzas, 1980:228). Bunlara (sendikalar, partiler v.s) katılım düşük düzeydedir. Bu -düşük düzeyde de olsa- katılımı sağlayan faktör, faşizmin söylemleridir. Faşizmle işçiler arasındaki ilişkilerde, üretimin emekçiler tarafından yönetimi ve denetimi, tekellerin gücü, emperyalist sermaye gibi konuların faşizm tarafından sosyalist bir yaklaşımla işlenmesi etkili olmuştur (Macciocchi, 1997:80). Faşist rejim, sendikalaşma olanağı tanımış olsa da, sendikaların işverenin önerdiği ücreti kabul etmemesi sosyalist ülkelerdeki gibi devlete başkaldırı olarak kabul edilmişti (Saylan, 1981: 121). Bunun yanında işçi sınıfının elinde olabilecek en önemli kozlardan biri olan grev de yasaklanmıştı. En son siyasal grev, Ağustos 1922'de, Emek İt-

tifakı tarafından yapıldı (faşist gruplarca kırılan bir grevdi bu) ve başarısızlıkla sonuçlandı (Poulantzas, 1980: 207). Faşizmin sendika siyaseti, Konfederasyon'un ve bütün sınıf sendikalarının elinden anlaşmalar yapma olanağını aldığı gibi, onları çevrelerinde örgütlenmiş kitlelerle ilişki kurmaktan da alıkoymuştu (Macciocchi, 1997: 44).

İtalya'da faşistleşme süreci sırasında, İtalyan Komünist Partisinin işçi sınıfı kitlesinden koptuğu görülmektedir. Bu kopuş ilk olarak Sosyalist Partiden ayrılıştan sonra, üye sayısının düşüşünde görülür. İKP işçi sınıfına önderliğini kabul ettiremedi (Poulantzas, 1980:208). Bu durumda faşizmin karşısına çıkabilecek ciddi bir muhalefet hareketi kalmadı ve faşistler fazla zorlanmadan sistemini kurdu.

2.3. Faşizmde "Küçük Burjuvazi"nin Durumu

Oldukça yaygın bir sosyalist görüşe göre, faşizm küçük burjuvazinin siyasal diktatörlüğüdür (Poulantzas, 1980:87). Geleneksel küçük-burjuvazi içinde yer alan küçük tacirler ve zanaatçılarla yeni küçük burjuvazi içinde yer alan memurlar faşizmin yanında yer almışlardır (Macciocchi, 1997:74). Faşist kuruluşların temelini bu kesimler teşkil etmiştir. Gramsci'ye göre de, faşizm, kesinlikle, küçük-burjuva kitlelerinden oluşan bir temele sahiptir ve küçük burjuvazinin ulusal yaşam sahnesinde verdiği son temsildir. Onun değerlendirmesiyle bu sınıf "iktidar hırsıyla dolu işçi düşmanı ve bozuk kişilerden oluşan bir sınıftır" (Macciocchi, 1997:14). Gramsci'nin bu değerlendirmesine paralel görüşler Poulantzas'ta da görülmektedir. Ona göre de "faşizmle halk kitlelerinin ilişkisi, temelde faşizmle küçük-burjuvazi ilişkisine indirgenebilir" (Macciocchi, 1997:74). Faşist aygıtlarda büyük oranda bu kesimlerden gelen kimseler görev yapmaktaydılar.

Özel mülkiyeti kaldırmadan yığınların desteğini sağlayacak bir çözüm olarak, küçük özel mülkiyeti yaygınlaştırma, çalışanların hisse senedi sahibi olacağı kooperatif sistem kurma yoluna gidilmiştir. Bu nedenle küçük mülk sahipleri ve orta sınıflar faşizme büyük destek sağlamışlardır (Şaylan, 1981:19). Bunun yanında, faşizme büyük destek sağlayan subaylar da bu kesimden geliyordu. Zaten Gramsci'ye göre de Mussolini küçük burjuvaziyi simgelemektedir. (Macciocchi, 1997:29).

Faşizm, toplumsal açıdan temelini küçük kent burjuvazisine ve bazı bölgelerdeki yeni toprağa kavuşmuş tarım burjuvazisine dayandırmıştır. Ancak, Marksistlere göre, zamanla, faşist iktidar, tüm yetkileri ele geçirdiğinde, küçük burjuvazinin çıkarları göz ardı edilmiş, iktidarı büyük burjuva sınıfı yönlendirmiştir.

2.4. Kırsal Sınıflar

Kentsel bir olay olan faşizm zamanla kırsal bir gerçeklik hâline gelmeyi başarabilmiş ve tarımsal faşizmden bahsedilir olmuştur (Macciocchi, 1997:15). Mussolini 1919 Temmuz'unda gerçekleştirilen tarım devrimine karşı savaşlarında güneyli çiftçileri desteklemiştir. Köylüler büyük tarım işletmesini (Latifundia) işgal edip işletme ve tüketim amaçlı tarım kooperatifleri kurdular (Guichonnet, 1998:37). Bu eylemler büyük tarım işletme sahiplerinin rahatsızlığına yol açtı. Diğer yandan da işçi grevleri ile ülke tam bir kaos ortamına girmekteydi. Böyle bir kriz ortamı faşizm için bulunmaz fırsattı. Sanayiciyi ve tarım kesimini esas ürküten olay 1917'de Rusya'da gerçekleşen devrimdi. Güneydeki çiftçiler ve yerel ağalar için "kötünün en iyisi söz konusu idi". Onlar için kızıl devrim en büyük belâ idi. İşte bu nedenle faşizmi kerhen desteklediler. Zaten kırsal kesimin partisi olan Halkçı Parti uzun süre faşizme muhalefet etmiştir (Poulantzas, 1980:

120). Gerçekte, faşizmin esas destekçileri güneyliler (kırsal kesim) değil kuzey ve orta İtalya'nın (Po ovası ve Toskanya'da) büyük çiftçileri olmuşlardır (Poulantzas, 1980: 120). Yoksul köylüler ve tarım işçileri ise faşizme beklediği desteği sağlamamıştır. Faşizm bunlara karşı da diğer kesimlere yaptığı gibi hoş temalarla hitap etme taktiğine başvurmuştur. Bu temalar köylü birliği, kırlarda halk sınıflarının sermaye tarafından sömürülmesinin önlenmesi gibi temalardır. Aynen işçiler konusunda olduğu gibi çiftçilerin de faşizme yönelmesinde de İtalyan Solu'nun yetersizliğinin ve özel mülkiyete karşı saldırganlığının önemli rol oynadığı yadsınamaz bir gerçektir.

3. Faşist Toplum İdeolojisi ve Gerçek (Bir Değerlendirme)

Faşizm, sağlam bir özü olmayan, muğlak bir totaliterliktir. Felsefî ve politik fikirlerinde tutarlılık olmayan bir çelişkiler dizesidir. Hiçbir sistem yoktur ki onun gibi monarşi ile devrimi, ayrıcalıkları tanınan kiliseyle şiddeti öven bir devlet eğilimini, mutlak devlet denetimiyle özel mülkiyeti ve özel girişimi bir arada yaşatabilsin (Eco, 2001: 43). Faşizmin iktidarını sol harekete değinmeden açıklamak gerçekçi olamamaktadır. İtalya'da (Almanya'daki gibi) sol partiler, iktidarı mutlaka ele geçirecekleri inancının rahatlığı içinde, yaklaşmakta olan tehlikeyi zamanında göremediler, azımsadılar, ordunun ve büyük sermayenin faşist partilere uyum sağlayamayacağını düşündüler. İtalya da (Almanya gibi) faşist yükselişe karşı "statükoyu" koruyarak direnmeye çalıştı. Sol, ekonomik tahribatı görmek, buna merhem olmak yerine, süreci ulusa yönelik tehditlerin yarattığı psikolojiyle açıkladı, böylece milliyetçiliği de körüklemiş oldu (Aydın, 2001: 121). İrkçı-Faşist hareketlerin boy verdiği coğrafyalar, iktisadî bir kriz temelinde yükselen, siyasal

toplumsal krizlerin yaşandığı, kitlelerin radikal çözüm arayışına yöneldiği, orta sınıfların kriz çılgınlığına terk edildiği, işsizliğin arttığı ve en önemlisi devrimci sosyalist alternatiflerin yaşanan krizlere yeterli derecede müdahale edemediği veya radikalizmin bir parçası olarak kitleleri korkuya ittiği topraklardı. Mussolini işte bu krizlerin çözümünün sembolü olarak görüldü. Onun kompleks ve aykırı kişiliği ve amaçlarındaki tutarsızlık toplumun değişik gruplarının beklentilerini şahsında topladığı imajını uyandırdı (Laqueur, 1976: 147).

İtalyan faşizmi askerî bir komünyon (Tanrı ile bütünleşme), bir folklor, hatta bir giyim kuşam tarzı yaratan ilk sistemdir, kara gömleklileriyle, Benetton'un veya Versace'nin görüp görebileceğinden çok daha fazla büyük bir etki yaratmıştır. İtalyan faşizminin diğer bir önemli etkisi de Avrupa'nın bazı liberal liderlerini, geçici de olsa, bu yeni sistemin ilginç toplumsal reformlar gerçekleştirdiğine ve komünizm tehlikesine karşı hafif devrimci bir seçenek teşkil ettiğine ikna etmiş olmasıdır.

Aslında faşizm düzenini kurduktan hemen sonra ona karşı bir soğukluk süreci başlamıştır. Bu süreç hesaba katılmazsa, Mussolini devrilir devrilmez, birdenbire, büyük ölçüde anti faşist bir İtalya'nın ortaya çıkması olgusunu anlamak mümkün değildir. Bu durumu İtalyan halkının dönekliği ve oportünizmi ile açıklayamayız (Macciocchi, 1997: 75).

Kişisel güce ve şiddete dayanan, hatta tapan bir rejim olan faşizm, 25 yıla yakın bir süre, İtalya'da egemenlik sürdü. Rönesans döneminden sonra tarihte ilk kez İtalya yarımadası Avrupa'nın kaderini etkilemekteydi, ama bu etki, olumsuz bir etkiydi. Pek çok diktatörlük -nazizm dahil- onu prototip olarak kabul etti. Bunun başka bir nedeni de bu dönemde Avrupa'nın geleneksel demokrasi-

liberal düşünce

lerinin başarısızlıklarıdır. Bir model olamamalarıdır. Ancak, nazizmin yükselişi ve başarıları karşısında faşizm, o güne kadar üstlenmiş olduğu, öbür diktatörlerin izledikleri bir prototipi olma işlevini yitirmiştir. Dahası, Mussolini de bu süreçte Hitlerin dümen suyuna girmiştir (Guichonnet, 1998: 5-7). Ancak, Mussolini'ye göre millet devleti yaratmaz; devlet milleti yaratır. Devlet her zaman önceldir. Bu, aynı zamanda İtalyan faşizmi ile alman nazizmi arasındaki en önemli farka da işaret etmektedir (Laqueur, 1976: 356).

II. Dünya savaşından önce içte ve dışta uzun süreli olmayan başarılar elde etmiş olsa da II. Dünya savaşı ve savaşın sonuçları faşizmin büyük bir yanılısına olduğu gerçeğini ortaya çıkarmıştır. İtalya'ya güç ve büyüklük kazandırması beklenen faşizm, İtalyan ulusunu tarihinin en büyük felaketine sürüklemiştir. Çalışma ve toplama kamplarında ölmüş 40.000'i aşkın sivil ve asker ilâveten savaş sonucunda resmen ölü ve kayıp olarak açıklanmış 444.523 kişi bulunmaktadır. (Guichonnet, 1998: 111) Duçe (yol gösterici) ve rejimi büyük askerî bozgunun altında kalmıştır.

Kaynaklar

Aydın, Suavi (2000), *Faşizm yeniden mi?*, (Ankara: Ütopya: I. Baskı)

Burns, Edward Mc. Nall (1984), *Çağdaş Siyasal Düşünceler 1850-1950*, (çev: Alaaddin Şenel) (Ankara: Birey ve Toplum)

De Grand, Alexander (1990), *İtalyan fascism, its origins and development*, (London: University of Nebraska Press: II. Edition)

Eco, U., Bretch, B. (2001), *Faşizm yazıları* (Ankara: Ütopya: I. baskı)

Gentile, Emilio (1996), *Sacralization of Politics in Fascist Italy*, (Çev: Keith Botoford) (Massachusetts, London: Harvard University Press)

Griffen, Roger (1991), *The Nature of Faşizm*, (London: Pinter Publisher)

Griffen, Roger (1998), *İnternational Fascism*, (Oxford: Oxford University Press)

Guichonnet, Paul (çev: Tanju Gökçöl, 1998), *Mussolini ve faşizm*, (Ankara: İletişim)

Honderich, Ted (1995), *The Oxford Companion to Philosophy*, (Oxford, Newyork: Oxford University Press)

Kakıncı, Tarık (1968), *Mussolini kimdir? Faşizm nedir?*, (İstanbul: Kitapçılık Tic. Lim. Şirketi)

Kallis, Aristotle (2000), *Fascist ideology*, (London and Newyork: Routhledge press)

Laqueur, Walter (1976), *Fascism A Reader's Guide*, (England: House Limited)

Macciocchi, Maria. a (1997), *Faşizmin Analizi*, (çev: Cemal Süreyya) (İstanbul: Payel yayınevi)

Macridis, Roy O. (1986), *Modern Political System: Europe*, (New Jersey: Prentice Hall İnternational İnc.)

Mussolini, Benito (1998), *Faşizm*, (çev: Hasan Tuncay, Serhat Tokar, Mine Tekin), (İstanbul: Tokar Yayınları)

Poulantzas, Nicos (1980) *Faşizm ve diktatörlük*, (çev: Ahmet İnel) (Birikim yayınları)

Sabine, George (1997), *Yakınçağ Siyasal Düşünceler Tarihi*, (İstanbul: Cem: III. Baskı)

Şaylan, Gencay (1981), *Çağdaş Siyasal Sistemler*, (Ankara: TODAİE)

Yalçın, Aydın (1977), *Faşizmin Doğuşu*, (Ankara: Ekonomik ve Sosyal)